

IMRE LÁSZLÓ

„Amilyen lehetnél...”

JEGYZETEK MAROSI GYULÁRÓL

Másfél évtizedes írói pályáján szinte végig generációjának néhány alapvető kérdése foglalkoztatta: novelláinak, kisregényeinek hősei többnyire lehetőségeiket, szerepüket kereső fiatalok. Ez az oka annak, hogy bár modora általában higgadt, némelykor egyenesen fanyar, valami alig észrevehető líraiság bujkál mind témáiban, mind ábrázolásmódjában. „Velem történt” — a sok évvel ezelőtt megjelent novella címe jellemzőnek látszik, mert Marosinak csakugyan köze van az eseményekhez. Vagy úgy, hogy gyermekkoriának, diákéveinek, katonáskodásának, a „művészvilág”-gal való megismerkedésének élménye ihleti, vagy úgy, hogy közvetlen érdekeltként él át egy-egy sorsot, bizonyos erkölcsi, eszmei dilemmákat. S ezzel már majdnem meghatároztuk tehetségének természetét. Vérbeli epikus elemi mesélőkedve révén: örömet leli az elbeszélésben, a történet fordulataiban, frappáns lekerekítésében. Ugyanakkor nagyon is „alanyi” író: nem tud, nem akar elszakadni a számára ismerős kezegektől, személyisége hódításaitól, ezért írásaiból egy nagy „belső” önéletrajz körvonalai is kibontakoznak. Előrelépést jelent ebből a szempontból is a *Mélyítés*, az írói pálya csúcspontja. Egy önmagában is hiteles és izgalmas történet a megcsúfolt jószándék példázatával jelképes értelmet nyer. Pityu, a kisregény főhőse, aki ártatlanul kerül börtönbe, egy nyomorék öregember sakkozó, illetve beszélgető partnereként soha nem tapasztalt módon jut új, tartalmas emberi kapcsolat birtokába. Az ő tétova, iránytalan tisztasága az öregember eszménytelen gondolkodásától, biztatásától és ragaszkodásától nyer támogatást, míg nem a durvaság és az értetlenség ismét visszalöki Pityut téveteg, ösztöni szintű létezésébe. A feladattal és eszményekkel találkozó, a feladat elvégzésére és az eszmények kiteljesítésére képes ifjúság súlyos meg nem értettség élménye, sóvárgó fájdalommal szólal itt meg érzelmességtől mentesen, pergő ritmusú, áttekinthető epikus formában.

A fordulat tehát abban van, hogy korábban ez az eredendően epikus tehetségű író oly szorosán kötődött önnön sorsához, hogy ez a más alakok sorsába való beleélés, a „teremtett világ” autonómiájának a rovására történt. Ez a szerzői szubjektivitás az előzőekben sem jelentette a vallomáosság túltengését, a körvonalak elmosódottságát. Túlzott líraiság, áthévítettség nem torzította el az arányokat, nem dülta fel a narráció valószerűségét, mértékletességét. Az elbeszélői személyesség inkább a hétköznapi élet megidézésének indulati és hangulati tényezőiben érzékelhető. A legújabb kötetben megjelent novellák közül a *Lepratelep avagy a kultúra hatalma* poézisében, a régebbiekből a *Kötelező esti séta* kamaszos életvidámságában, pajkos derűjében, aztán *Az egyezkedőben* Józsi viselkedésében, aki kicsúfolja, parodizálja esküvőjén mindazt, amit várnak tőle. Egy nemzedék érzelmi, temperamentumbeli, hangulati sokszínűségét közvetíti az egyébként hagyományos előadásmód.

Részben erre vezethető vissza Marosi írói világának egyik sajátos vonása: nem egyformák, nem sematizálhatóan hasonló indítatásúak írásai. Hangulatot és köz-

érzetet szorosan epikába oldva, eseményekben megjelenítve ad elő, ezért szinte minden epizódnak külön atmoszférája van egy-egy novellaegészen belül is (*Az egyezkedő*, *Az árnyék árnyékában*). Egyik első bírálója Tersánszky tanítványának nevezte, s valóban, a pikareszk hagyomány éled fel nála. A lazán, pusztán a főszereplő által összekapcsolt epizódok annyira elütő hangulati színezésűek, hogy önálló életre kelnek, s az olvasóban az a benyomás támad, hogy az elbeszélések több téma összeférceléséből alakultak ki. E típus mellett akadnak klasszikusan zárt kompozíciói is: *A hétszázadik napon*, *Fehér lesz minden, hófehér*, *Korunk legendáiból*. Kisregényei (*A pikulás ifjú*, *Motívumnak jó lesz*, *Mélyütés*) arra mutatnak, hogy a mozaikszerű szerkesztés a regényforma irányába fejlődés tünete volt.

Másfelől kisregényeiben is inkább novellistának mutatkozik. Több érzéke van a részletek, mint az egész iránt, inkább pillanatképeket rögzít, nem folyamatokat. Az alaphelyzeteket biztos kézzel vázolja fel, jellemzése rövidek, csak a lényegre szorítkoznak. Lehetett ezt kezdetben elnagyoltságnak, sémaszerűségnek vélni. Mi-benlétére azonban fényt derít, hogy jól kivehető szatirikus célzattal, stilizálás formájában továbbél a *Motívumnak jó lesz*ben is. Marosi invenciózusan alakít cselekményt, bonyolít konfliktust, de elég hamar kifulladás, ezért újabb és újabb témákkal tágitja a mű szemhatárát. *A pikulás ifjú* tudatos számítással fokozza a feszültséget a megoldást is magával hozó tetőpontig. A *Motívumnak jó lesz* szeszélyes, töredékes felépítése, éles hangulati kontrasztjai a végig uralkodó ingerült iróniának vannak alárendelve. *A tető* a maga plasztikus lélekrajzával, intellektuális igényességével a megíratlan nagyepikai vállalkozások biztató előjele volt. A *Mélyütés* ezt a folyamatot teljesíti ki. A múlt epizodikus felelevenítései, a pszichológiai hitelesség az átgondolt, folyamatszerű ábrázolás lehetőségeit tartalmazza.

Marosi egyik nagy írói vonzereje a formai és eszmei ambícióknak nem is harmóniája, hanem azonossága. A *Játsszunk novellát!* például egyszerre alkotáslélektani és közéleti ihletésű: a múlt és a jelen, a kitalált és a valóságos dialektikájáról szól. Megfogalmazza egy generáció schizofréniáját, „kétlelkű”-ségét: „Ketten vagytok, öregem!” — mondja Somos — „az egyik, amelyik ragaszkodik valamihez, ami már régen nem az övé, már régen nem is létezik, a másik, amelyik tudja ezt”. Megszólatatja azok kínját, akiknek „csecsemőarcát jéggé fagyasztotta a frizsider-szocializmus”, de akik már túljutottak a múlt elfogultságain, gyűlölködésein. Gondolkodásuk tiltakozik a sztereotípiák ellen. Szeretnek nevetni, sőt kinevetni is, de nem lenézésből, inkább tehetetlenségből, nem vidámságból, inkább keserűen. Tisztességesen akarnának élni, hisznek a haladásban, a demokráciában, a humanizmusban, a nemzet jövőjében, s a rakodópart alsó kövére ülve József Attila üzenetét hallják ki a Duna hullámmorajából.

Az őszinteséget becsülik a legtöbbre, a nevetségessé válástól félve mégis szüntelenül rejtőzködnek. Minden komolyan kiejtett szó után lopva egymásra pillantanak: nem adták-e ki túlságosan magukat. Mindenből játékot csinálnak, még ha életük megy is rá. Mintha szegyelelnék ritka felbuzdulásaikat, mindig hagynak maguknak egéruat, hogy tréfába, fintoiba menekülhessenek. Mintha restellnék, hogy jónak, feladatvállalónak tűnhetnek. Ez bennük a leginkább kamaszos vonás: ez az önmagát, nemesebb énjét elvállalni nem merő, de a hitványságtól undorodó, eredendő tisztaságánál fogva még mindenre képes félszesség.

Marosi komoly elhivatottságát tanúsítja, hogy nem tud megbékélni, belenyugodni, írótságát szolgálatnak tekinti. A *Kora nyári történet* szerint jól érzi, hogy mozgási tere nem túlságosan tág, de kedve töretlen. Hol makacsul, hol ingerülten, hol csodálkozva, hol ironikusan, de mindig azt kéri számon, ami nincs rendben. Keveset gyönyörködik, sokat bosszankodik. Keresi a maga és nemzedéke helyét közösségben, társadalomban, térben és időben. Ez utóbbi a legnehezebb. A múltat az előző nemzedék képviseli erkölcsi, eszmei viszonyítási alapként. Az egyik változat Gromek anyja, akit az illegális mozgalom romantikája tesz vonzóvá (*Az egyezkedő*). A másik a „kulákverő” főhadnagy, aki becsapottnak érzi magát: a „piszkos munkát” ő végezte el, s ma, az elért eredmények biztonságában a fiatalok „huma-

nizmusa" a vádlottak padjára ülteti (*A tető*). A múltbeli szenvedéseire és állítólagos érdemeire hivatkozó Rendező a harmadik (*Motívumnak jó lesz*). A *Mélyütés* papája számára a múlt szép hiteit jelképezi május elseje. A múlt, a közelmúlt, az 50-es évek csak annyiban érdekes azonban, amennyiben a jelen alakítója. Ennyiben viszont nagyon is lényeges, hiszen az idősebbek szabják meg az ifjabbak helyzetét, gátolják vagy segítik őket.

A fiatalok kissé kivülről nézik mindezt. A felépült világ, a „berendezkedett” szocializmus természetes és egyedül elképzelhető közegük, a hozzá vezető út, az idősebbek sorsa taszító vagy vonzó példázat. A múltat nem tekintik sem mentségnek, sem ürügynek semmire, becsülni azt tudják, aki a jelenen keresztül a jövő munkása. Lehetőségeik, sorsuk az előttük járóktól függ. Mintha az elmúlt három-négy évtized viharából túlságosan is kevésnek látszó, túlságosan is sok végezni-valót hagyott volna az előző nemzedék. A *tejesfiú* hőse úgy érzi, hogy rosszkor született. Ami szép lehetett, minden végbement nélküle: „Ma már semmi sincs, csak a kulizás, hajbókolás a főnökök előtt.” Hajdúnak tehát igaza van, amikor céltalanságáért korholja a tejesfiút, csak éppen azt nem érti meg, miért és miben nehezebb ma célokat választani. Hogy „nagy tettek” helyett kitartó munkára ösztönözhet a józanság, de az ifjú képzelet nem mindig elégül ki általa.

Ennek a türelmetlenségnek, kielégítetlen tettvágyának a visszáját mutatja meg *A pikulás ifjú* és a *Motívumnak jó lesz*. Ezekben maguk a fiatal hősök bizonyulnak elégtelennek, gyávanak vagy tehetetlennek. Az *egyvezkedő* kifakadása szerint arra is képtelenek, hogy felkutassák feladataikat: „Mi meg felnőttünk, vagyunk százezren, és nem merünk egymással még beszélgetni sem, hagyjuk, hogy taknyosoknak nézzenek bennünket, megdorgáljanak vagy megveregessék a vállunkat. Számolj utána: leéltük életünk egyharmadát, és nem csináltunk semmit. Mások és máshol ezen a világon ilyenkor már... már meg is haltak, és tettek valamit.” Gromek anyja hasonlóra céloz, amikor azt mondja, hogy túlságosan erős rendet raktak az ifjúság köré, így aztán nincs szükség arra, hogy megteremtse a maga belső rendjét, ha boldogulni akar.

Marosi fiatal hősei magukra hagyottak és túldédelgetettek egyszerre. Készen kapnak ideálokat, holott az ideált minden generációnak magának kell megteremteni. Kamaszos túlérzékenységgel a segítségben lebecsülést, a követelésben ridegséget látnak. S míg helyüket keresik, nemzedéki hovatartozásukon töprengenek, elveszítik annak esélyeit, hogy „nagygyá legyenek”. Miközben teljesítményüket és lehetőségeiket, tisztaságukat és tisztességüket az idősebbekhez mérik, elröppen ifjúságuk. Készülődnek és erőt gyűjtenek, tétován tervezgetnek, s hirtelen rádöbbennek, hogy talán már el is késtek. Nem ügyekre néznek és áldozatokat vállalnak, mert önmagukkal vannak elfoglalva.

Tenni, teremteni akarnak, s a *Motívumnak jó lesz* tanúsága szerint, jól élni is. Megvan bennük a képesség (az erkölcsi képesség is), hogy a ma hősei legyenek, de mindezt úgy szeretnék, hogy semmiről ne kelljen lemondaniuk. Több energiát pazarolnak arra, hogy egyéni érvényesülésüket és a nemes ügyek szolgálatát összeegyeztessék, mint bármire. Maguk sem tudják, hogy nemzedéktársaikban vetélytársat vagy szövetségest lássanak, igazi barátság helyett pajtáskodás és ellenségeskedés váltogatja egymást viszonyukban. Nagy, közösségi ügyekért nem mernek lelkesedni, mert attól tartanak, hogy nevetségessé válnak, a hányaveti cinizmustól viszont csömörük van.

Mindebből kiviláglik, hogy Marosi Gyula elégedetlen nemzedékével, a kudarcukért korántsem csak az idősebbekre hárítja a felelősséget. Megfigyelhető, hogy míg korábbi novelláinak munkáshőseiben volt bizonyos könyörtelen elutasítás a nyereszkeskedéssel, anyagiassággal, hitványsággal szemben (*Majd fenn, a hegyek között, A tető, A tejesfiú, A hétszázadik napon*), addig a „pikulás ifjú”-t és Írókámát jócskán megfertőzte a nagyravágyás. Ennek a folyamatnak a következménye, hogy a mindennapi élet kihívásaira, feladataira egyre tétovábban reagálnak. A *Velem történetben* a legfőbb jó a menekülés, a hasonulás, a jelentéktelenné válás: „Elve-

gyült a fényben, a zöld illatú levelek párájában, a sima, kemény kövek szagtalan-ságában, kicsivé, puhává, percéletűvé és jelentéktelenné sikerült válnia: boldog volt." A cél: minél kisebb támadási felületet hagyni, láthatatlanná válni. A bezá-ruló egyéniség önmagában keres támaszt és vigaszt.

A *Diliske* szelíd lázadása is megfutamodás. Az egyhangúság, a szürkesség, a kigúnyoltság a látszat szerint csak felszíni sérüléseket okoz, mígnem a jámborul túrt szerep árca alatt annyi fájdalom és elégedetlenség halmozódik fel, hogy Diliske kitör, ábrándos lelke a szeméttelre vezérli, a szabad szemlélődés és az esett, fél-szeg szépségek birodalmába. Menekülése azonban éppen csak lélegzetvételnyi, aztán engedelmesen tér meg munkájához. A „pikulás ifjú” úgy akar csatát nyerni, hogy nem is bocsátkozik küzdelembe. Tarr-Koczó szószátyár bölcselkedései fokozatosan bosszantják fel, s annál merészebb, kihívóbb lesz, minél engedékenyebbnek látja ellenfelét. A megoldásban Tarr-Koczó lelepleződésével kerül felül, győzelmében vajmi kevés érdeme van. Írókám pyrrhusi győzelme még leverőbb. Túljut egy apró részfeladaton, az áhitott javak közül valamennyi pénzhez és hírnévhez is hozzá-jut, mégis tele van keserűséggel. Nem harcolta meg harcát, s ha tettetett elégedett-séggel örül gyermeke új cipőjének és az új lavórnak, akkor ez annak a jele, hogy már önmagához sem tud őszinte lenni. Nem vállalta az önmegőrzés kockázatát, mások igényeihez igazodva elvesztette önmagát.

A novellák fiatalembereit valami bezártság korlátozza, lehetőségeiknek egy al-bérleti szoba (*Fehér lesz minden, hófehér*), a munkahely (*Az utolsó negyedóra*), a katonaelet (*A hétszázadik napon*) szab határt. Cselekedeteik nem irányulnak nagy, közösségi célok megvalósítására. Életkoruk és adottságaik szerint is inkább keresik a feladatokat, a világ és önmaguk megváltoztatásának módzatait, egyelőre nem foghatnak hozzá. Pillanatnyi helyzetük sem nyújt erre alkalmat, de meg bensőleg sem kellően felkészültek. Most kezdik pályájukat, még ezután fognak megmérkőzni az élettel. Ezért van az, hogy bár az író lát társadalmi gondokat, ezek inkább csak felvillannak a művek peremén, nem folynak kellően a cselekményből, nem kapcsol-ódnak szervesen az alapkonfliktushoz. Marosit elsősorban fiatal hőseinek erkölcsi, szellemi felkészültsége izgatja, s nem e pillanatban betöltött funkciójuk. Ezért nem életkora vagy olvasótábora, hanem témái, problémalátása okán az ifjúság írója ő.

A *pikulás ifjú* szobrásza mondja: „az emberek azt hitték, ha lesz elegendő táp-lálék, ruházat, ha megszabadulnak az iszonyú, embertelen robottól, minden jóra változik. Nézzen körül, fiatal barátom, ahol ezek a gondok lassan megszűnnek, nem-hogy jobb, de egyre elviselhetetlenebbé válik az élet.” Az ifjú generációnak egy belső átalakulás végigküzdéséhez kell, hogy elegendő ereje, energiája, embersége legyen. A lelki elsvárosodás, az individualizmus, a kényelemszeretet leküzdésére kell majd képesnek mutatkoznia. Olyan esedékes tudati, világnézeti, társasetikai átalakulás cselekvő részeseivé kell válnia, mely komolyságban nem kicsinyelhető, még a lezajlott nagy gazdasági, társadalmi változásokhoz képest sem. Marosi min-dig ezeknek a jövőendő küzdelmeknek a szempontjából vizsgálja hőseit. A maga-tartás, az erkölcs előtérbe kerülése, annak tudatosítása, hogy a következő évtize-dekben ezeken a kamaszhősökön s a hozzájuk hasonlókon múlik minden. Az anya-giasság, a lelki kiüresedés, a civilizációs ártalmak ellenében bennük kell „megnőni az értelemnek”, az ő felkészültségüktől, felkészítésüktől függ, hogy a gazdasági, társadalmi folyamatokkal lépést tart-e valamiféle belső, szellemi, erkölcsi emelkedés.

Ezért félti, szereti őket az író. Ennek az aggodalomnak a jelképes kifejeződését láthatjuk a *Továbbképzésben*. Önmaga elpusztítójává válhat ez a nemzedék, de meg is válthatja, meg is tisztíthatja önmagát. A *Mélyítés* főszereplője azért bukik el, mert a külvilágban nincs meg a kellő fogékonyság és segítő készség a benne rejlő értékek felfogására és fényre juttatására, nem tudnak eléggé hinni benne. A béna öregember épp azért támaszthatta fel Pityu jobbik énjét, hogy meglátta benne a jövőt, a lehető. Az érzelmi kapcsolatok, a személyiséget nagyban befolyá-soló intim szféra, a barátság, a szerelem a világot majdan alakítani képes ember-ség, tisztesség próbája. Az *egyezkedőben* Éva mondja: „...lesz apja a gyerekeknek.

Fogok neki mesélni egyet. Mindent megtartok, amit szerettem benned, olyan leszel, mint amilyen lehetnél...” Őrzi a szeretett férfi legjobb, talán sosem volt énjét. Őrzi azt, amilyen lehetett volna, s amilyen még mindig lehetne. Az emberségnek, a fiatalságnak, a barátságnak, a szerelemnek ez a varázshatalma szükségeltetik az idő meghódításához. Hogy előcsalja az emberből legszebb lehetőségeit, hogy ne csak a valót lássa, hanem a várható, s ha szépnek látja, szebbnek a valóságosnál, azzal a szebbet, a többet váltsa ki belőle. Tágabb értelemben: erről szólnak Marosi Gyula írásai. Tétova, csetlő-botló ifjaiban ott csírázik a jövő. S hogy megérjen és valóssággá növekedjék, ahhoz nemcsak az ő belső kiteljesedésükre van szükség, hanem a bizalom és szeretet megszépítő bűvöletére is.

NAGY IMRE: TAMÁSI ÁRON